

**Stanislav
Soušedík**
Kosmologický důkaz
Boží existence
v životě a myšlení

VYŠEHRA D

**Kniha vychází
v roce 80. výročí založení
nakladatelství Vyšehrad
| 1934–2014 |**

**Tato kniha vychází s podporou
Grantové agentury ČR
(reg. č. P 401-12-1699)**

Recenzovali: PhDr. Karel Šprunk a Mgr. David Svoboda, PhD.

© Prof. PhDr. Stanislav Sousedík, CSc., 2014

ISBN 978-80-7429-433-4

OBSAH

Předmluva	11
---------------------	----

ČÁST I

<u>KOSMOLOGICKÝ DŮKAZ V ŽIVOTĚ I.</u>	17
---	----

Kapitola 1

Svět dítěte a svět dospělého	19
--	----

1. Slovo „svět“ a jeho dva významy.	20
2. Lidské mládě a jeho svět.	22
3. Dospělost jako zhroucení dětského světa	26
3.1 Neopětovaná láska	26
3.2 Smrt	28
4. Vzpomínka na Máchův <i>Máj</i>	31
5. Druhá vzpomínka: <i>Babička</i> Boženy Němcové	36

Kapitola 2

Člověk tváří v tvář úzkosti	38
---------------------------------------	----

1. Zoufalý postoj	38
1.1 Potlačení úzkosti a s ní spojených otázek: Voltaire a Pascal.	39
1.2 Přijetí úzkosti a zoufalství.	43
2. Postoj hledající	46
2.1 Co je „jsoucno tří podmínek“?.	46
2.2 Exkurs: Heideggerova přednáška <i>Co je metafyzika?</i>	48

3. Existuje jsoouco tří podmínek?	50
3.1 Odpověď náboženství	51
3.2 Odpovědi filosofie	53
3.2.1 Odpovědi založené na primátu subjektu	55
3.2.2 Odpověď založená na primátu objektu	63

ČÁST II

KOSMOLOGICKÝ DŮKAZ V MYŠLENÍ 67

ODDÍL I

PŘEDPOKLADY KOSMOLOGICKÉHO DŮKAZU 69

Kapitola 1

Existence jako predikát prvního řádu (G. Frege). 69

1. Abstraktní a konkrétní vlastnosti	69
2. Existence jako abstraktní a konkrétní vlastnost	71
3. Dialog s Pünjerem o existenci	73
4. Poznámky k Fregeho pojetí existence	76

Kapitola 2

Existence jako nástroj charakterizace 78

1. Úvod	78
2. O intencionálních („fiktivních“) individuích	79
2.1 Několik historických informací	79
2.2 Existují vskutku nějaká intencionální individua?	81
2.3 O absolutní existenci intencionálních individuí	86
2.4 O povaze intencionálních individuí	87
2.5 Popis	88
2.6 Intencionální individuum a jeho vnitřní vlastnosti	92
2.7 Intencionální individuum a jeho vnější a vnitřní vlastnosti	93
2.8 Vnější a vnitřní existence intencionálních individuí	94
2.9 Modální vlastnosti intencionálních individuí	96
2.10 Konstitutivní části a vlastnosti intencionálního individua	98

2.11 Několik logických poznámek o intencionálních individuích.	99
2.12 Reprezentant	102
3. Závěr.	103

Kapitola 3

Existence a podvojná konstituce světských jsoucen.	104
---	-----

1. Úvod	104
2. Světská individua a jejich konkrétní existence	105
3. Konkrétní obsah světského individua a jeho konkrétní existence.	108
4. O podvojně konstituci světských jsoucen	109
5. Transcendentální vztahy a podvojná konstituce světských jsoucen (individuí).	113

Kapitola 4

Nahodilost, nutnost a existence reálných individuí	118
---	-----

ODDÍL II

KOSMOLOGICKÝ DŮKAZ	127
------------------------------	-----

První krok: důkaz nutného jsoucnu	127
---	-----

1. Výchozí sylogismus	127
2. K druhé premise výchozího sylogismu (některé světské jsoucnu je nahodilé).	128
2.1 Druhá premisa z hlediska přirozeného jazyka	128
2.2 Teoretické námitky proti předchozímu.	130
2.2.1 Proti sukcesivní nahodilosti	131
2.2.2 Proti simultánní nahodilosti	131
2.3 Odpověď na předchozí námitky	132
3. K první premise výchozího sylogismu (P1).	134
3.1 K námitkám všeobecně	138
3.2 Námitka Davida Huma	138
3.2.1 Exkurs	139
3.3 Pokračování výkladu	141
3.4 Námitka Bertranda Russella	143

Druhý krok: nutné jsoucno je Bůh	147
1. Úvod	147
2. Kantova kritika kosmologického důkazu v <i>Kritice čistého rozumu (KČR)</i>	148
3. Absolutně (logicky) nutné jsoucno	152
4. Subsistující existence (bytí) existuje je analytická věta	154
5. Existence jako dokonalost světského jsoucna	155
6. Existence světských jsoucen a její omezení	156
7. Subsistující existence („bytí“) a její bezmeznost (nekonečnost)	158
7.1 Exkurs o vlastnostech subsistující existence	159
8. Jednoduchost a jedinnost subsistující existence	161
9. Bůh je svobodný stvořitel	161
10. Modální důsledek Boží svobody	162

ČÁST III

KOSMOLOGICKÝ DŮKAZ V ŽIVOTĚ II 165

Summarium	171
Jmenný rejstřík	173
Věcný rejstřík	174

PŘEDMLUVA

V práci, kterou předkládám, se pokouším o formulaci kosmologického důkazu Boží existence a o řešení některých otázek, které s tímto důkazem souvisí. Jedná se předně o otázku místa, které tento důkaz zaujímá v lidském životě, a dále o problémy některých jeho filosofických předpokladů. Kosmologický důkaz (jak se mu z Kantova podnětu dnes říká) není sám o sobě nový, naopak: je starý téměř jako sama metafyzika, na jejíž půdě bývá formulován. Americký filosof náboženství analytického zaměření, William L. Craig, ukazuje ve své nedávné monografii¹ věnované dějinám tohoto důkazu, že s jeho tápavou formulací se lze setkat již u Platóna. Po něm jej, pokračuje Craig, rozvinul Aristotelés, na jehož dílo ve středověku navázali významní představitelé arabské, židovské i křesťanské scholastiky. V novověku mu poskytl novou vytríbenou podobu především G. W. Leibniz. Rekonstrukcí Leibnizova příspěvku Craigova monografie končí. To, že autor dále nepokračuje, příliš nepřekvapuje: Připomeneme si, že záhy po Leibnizovi se objevují na scéně evropského filosofického myšlení dva myslitelé, jejichž jména lze považovat

¹ William L. Craig, *The Cosmological Argument from Plato to Leibniz*. Wipf and Stock, Eugene, Oregon, 2001; srov. William L. Craig, Walter Sinnott-Armstrong, *A Debate between a Christian and an Atheist*, Oxford University Press, Oxford 2004.

přímo za symbol dlouhodobého, dodnes trvajících zpochybnění kosmologického důkazu: jsou jimi David Hume († 1776) a Immanuel Kant († 1804). Filosofické principy, na jejichž základě jeden i druhý zformulovali svou kritiku kosmologického důkazu, měly tak velký ohlas, že od 19. století nebývá tento důkaz již představiteli *hlavního proudu* novověké filosofie obhajován a vyvolává nadále zájem převážně jen historický.

Tato situace neznamenalala sice zánik filosofie náboženství, ale vedla – počínaje F. Schleiermacherem († 1834) – většinou k subjektivizaci této filosofické disciplíny. Antropocentrická tendence, kterou to mělo za následek, měla dlouhodobou povahu a počala soustavněji slábnout teprve zhruba v poslední třetině minulého století. Věc souvisí s rozvojem analytické filosofie, jejíž vývoj přivedl v naší době některé její představitele k obnově zájmu o metafyzické problémy. V rámci soustavného zájmu o metafyziku, k němuž tak došlo, se po dlouhé přestávce probudil opět zájem i o důkazy Boží existence, které si činí nárok na objektivní platnost. Z těch vyvolal největší pozornost důkaz *a priori*, tzv. ontologický, jímž se v druhé polovině minulého století zabýval větší počet filosofů, logiků a matematiků (N. Malcolm, Ch. Hartshorne, K. Gödel, A. Plantinga aj.). Pokud jde o důkazy *a posteriori*, tj. ty, při nichž se usuzuje na existenci Boží z povahy empirického světa, o ty byl zájem vyvolán především vystoupením oxfordského filosofa náboženství Richarda Swinburna.² Argumenty pro Boží existenci, jež tento myslitel za našich dnů prezentuje, liší se ovšem od tradičních, a to jednak svou novou, dříve neužívanou metodou, jednak ale i povahou výsledků, k nimž dospívají. Pokud jde o metodu, používá Swinburne při svých důkazech v podstatě metody běžné v přírodních vědách, tzv. explanace (vysvětlení). Přírodovědecká explanace spočívá zhruba řečeno v tom, že se určité v empirickém světě pozorované *události* vysvětlí pomocí nějaké vhodné „teorie“. Teorií se tu povšechně řečeno soubor předpokladů týkajících se nějakých skutečností pozorování sice nedostupných, z nichž však lze ony v empirickém světě pozorované události vyvodit a předvídat jejich budoucí průběh. Je známo, že explanace bývá v pří-

² Richard Swinburne (1934) autor početných děl z oblasti filosofie náboženství je českým filosofům znám mezi jiným i několika v Praze pronesenými přednáškami. Z jeho spisů je do češtiny dosud přeložena (pod názvem *Bůh jako vysvětlení*, přel. K. Šprunk, Triton, Praha 2011) pouze širším kruhům určená knížka *Is There a God?*.

rodních vědách užívána nejen k vysvětlení empirických událostí, ale – na vyšší úrovni – i samotných teorií, které se jich týkají. Pokud jde o Swinburna, postupuje při vytváření aposteriorních argumentů pro Boží existenci obdobně: předkládá kosmologickou teorii obsahující předpoklad, že existuje Bůh, a ukazuje, že taková teorie poskytuje ve srovnání s jinými, nejjobecnější a zároveň nejjednodušší vysvětlení („explanaci“) poznatků, které nám poskytuje vědecké poznání empirického světa. Je známo, že explanace může vlivem své logické povahy poskytovat vždy jen pravděpodobné závěry. To se týká ovšem i na explanaci založených argumentů Swinburnových: předpoklad, s nímž pracuje, totiž že existuje Bůh, je v rámci jeho argumentace pouze pravděpodobný. Toho je si Swinburne ovšem vědom a uvádí zajímavé důvody, proč to prý netřeba považovat za nedostatek. Bez povšimnutí, pokud vím, ponechává skutečnost, že Boží transcendence vůči empirickému světu jeho metodou explanace vykázaná, je pouze kosmologická, nikoli ontologická.³

Swinburnovy argumenty, spřízněné svým východiskem i svou metodou s přírodními vědami, jsou v souladu s dnes v našem kulturním okruhu běžně rozšířenými představami a hodnotovým postojem. Odtud zřejmě pochází část velkého ohlasu, jehož tyto argumenty jak v odborných kruzích, tak – v populárnějším zpracování – i u širší vzdělané veřejnosti docházejí. Ve srovnání s postupem Swinburnem koncipovaným bývá dnes věnován kosmologickému důkazu Boží existence formulovanému v rámci metafyziky poměrně menší zájem. Svědčí o tom nejnápadněji počet publikací, které mu byly za našich dnů věnovány: ten je ve srovnání s počtem příspěvků věnovaných důkazu ontologickému, anebo těch, které se zabývají argumenty založenými na explanaci přírodovědného typu, vůčihrdně menší. Ale i u takových příspěvků, které se kosmologickým důkazem nebo některými jeho stránkami zabývají, převažuje (je to patrné i v cenných dílech autora, jenž mu věnoval snad nejvíce úsilí, Williama L. Rowea⁴) důraz kladený na některé spíše formální

³ Kosmologická transcendence spočívá v tom, že je Bůh jsoucno, lišící se od světských jsoucen pouze zvláštními, nesymetrickými vztahy, které ke každému z nich má. Ontologická transcendence spočívá v tom, že je Bůh jsoucno, jež je jako takové (nikoli jen na základě svých nahodilých vztahů) zásadně odlišné od světských jsoucen.

⁴ Mám na mysli především jeho příspěvek „Two Criticisms of the Cosmological Argument“, in: *The Monist*, 54, 1970. Srov. rovněž příspěvek téhož autora

stránky důkazu nad zájmem, jenž je věnován jeho ryze metafyzickému jádru.

Tomuto ryze metafyzickému, dnes, jak řečeno, spíše stranou zájmu ležícímu kosmologickému důkazu je věnována tato moje práce. Čím se liší metafyzická metoda přístupu, které se v ní přidržuji, od přírodovědné? Rozdíl není zcela zásadní, obě metody, přírodovědná i metafyzická, mají totiž základní rys shodný. V obou případech se jedná o – v širokém slova smyslu – vysvětlení. V dalším ovšem již pozorujeme odlišnosti. Východiskem přírodovědné explanace jsou, jak jsem již naznačil, empirické *události*, nakolik jsou popsateľné matematickými prostředky, tedy například měřením, vážením apod. Východiskem metafyzické explanace nejsou *události*, nýbrž především empirická *jsoucna*: událostmi se metafyzika zabývá, jen nakolik jsou jejich výsledkem jsoucna. Jsoucna pak metafyzika neměří ani neváží, nýbrž hledí zjistit *pojmovou analýzou přirozeného jazyka* jejich nejobecnější rysy. Získané poznatky poté metafyzika vysvětluje tím, že hledá odpověď na otázku „proč?“. K odpovědi na tuto otázku metafyzika dospívá však nikoli tím, že by z různých variant možného vysvětlení vybírala tu nejplausibilnější (tj. nejjednodušší, nejvíce shodnou s ostatními našimi znalostmi apod.), nýbrž *deduktivní* aplikací kauzálního principu. Odpověď, k níž metafyzika dospívá, by proto měla být – alespoň podle toho, jak si tato věda sama rozumí – odpovědí nikoli pravděpodobnou, nýbrž jistou, a nadto ještě odpovědí *poslední*, tj. takovou, která by k žádnému dalšímu „proč?“ již nedávala podnět. Entity, jejichž pomocí vysvětluje metafyzická teorie povahu empirických jsoucenc, jsou programově mimo oblast možného pozorování (na základě této skutečnosti se, podle některých, dostalo kdysi metafyzice dokonce prý i jejího názvu). Na rozdíl od přírodovědných teorií, které jsou ze své povahy vždy falzifikovatelné, usiluje tedy metafyzika dosáhnout poznání, které by bylo jediným bez rozporu myslitelným, a to pravdivým, vysvětlením empirických skutečností, zjištěných pomocí analýzy přirozeného jazyka. Stoupenci metafyziky (a autor této knihy se považuje za jednoho z nich) samozřejmě připouštějí, že věda, kterou se zabývají, svého vysokého cíle ne vždy ve skutečnosti

„The fallacy of composition“, in: *Mind*, 71, 1962. Rowe, jehož úvahami jsem se nechal v některých věcech inspirovat, je vedle toho ovšem i autorem systematicky založeného díla *Cosmological Argument*, Princeton 1975.

dosahuje. Každý, kdo disponuje třeba jen elementární znalostí dějin filosofie, ví, že tomu tak není. Pochybnou se může nicméně mnohým zdát bez ohledu na dosažené výsledky sama pretenze metafyziky, dosáhnout nadčasové pravdy. Je to nárok, který není v souladu s některými dnes rozšířenými, spíše skeptickému smýšlení nakloněnými myšlenkovými proudy. S těmi jsou ambice metafyziky ovšem skutečně ve sporu. Právě v tom však možná spočívá její aktuálnost.

K dosažení jednoho z cílů metafyziky, týkajícího se v našem případě námětu pro každou lidskou bytost životně důležitého, směřuje myšlenková cesta, na níž se v dalším pokusím čtenáře provázet. Nepředpokládám u něho nějaké předběžné speciální znalosti, nýbrž spíše jen vlohu pro konceptní myšlení, schopnost pojmové analýzy, a především – nezávislost úsudku. Terminologického aparátu aristotelicky orientované metafyziky, jíž jsem stoupencem, jsem v této práci užíval co možná nejméně, a pokud již to bylo (celkem ojedinele) nezbytné, snažil jsem se význam užitých termínů podle svých sil co nejlépe objasnit.

Uvedl jsem již, že jsem svůj pokus o výklad kosmologického důkazu doprovodil několika úvahami o úloze tohoto důkazu v lidském životě. Tyto úvahy (vyústující v obhajobu objektivismu a theologického realismu) jsou obsaženy v první a poslední části knihy, a tvoří tedy jakýsi její rámec. Určitou zvláštností mého postupu zde je, že se potřebu objektivismu pokouším vyvodit z některých skutečností našemu vědomí imanentních, a po té stránce tedy subjektivních.

Rád bych závěrem upozornil (protože to možná z mého výkladu nebude vždy na první pohled zřejmé), že základní myšlenka kosmologického důkazu je ve své podstatě jednoduchá a chápe ji namnoze i zcela prostý, „neučený“ člověk. Při filosoficky zdůvodňovaném projednávání námětu se věc ovšem nevyhnutelně komplikuje a výklad se rozrůstá. Ale to není zvláštností kosmologického důkazu, je tomu tak ve filosofii často, možná vždy.

Děkuji všem, kdo mi při koncipování této knihy byli – často v nesouhlasu – nápomocni, jmenovitě však prof. Pavlu Cmorejovi z Filozofického ústavu Slovenské Akademie věd.

Knihu věnuji Jihočeské universitě v Českých Budějovicích, zejména její theologické fakultě, s díky za uznání projevené mi udělením čestného doktorátu.

JMENNÝ REJSTŘÍK

- Brunner, E. 52
 Byron, G. G. 35
 Carnap, R. 75
 Cmorej, P. 74, 76, 80, 83, 85,
 89, 90
 Coleridge, S. T. 30
 Copleston, F. C. 143nn
 Craig, W. L. 12
 Cuhrová, N. 84
 Čapek-Chod, K. M. 28
 Červenka, J. 44
 Čiževskij, D. 35
 Dolník, A. 106
 Dostálová, L. 75
 Doyle, A. C. 87
 Durdík, J. 35
 Epikúros 44
 Franciscus Mayronis 83
 Frege, G. 69nn, 74nn.
 Gödel, K. 12
 Hartshorne, Ch. 12
 Heidegger, M. 30, 48
 Hron, Z. 30
 Hume, D. 12, 138nn
 Chvatík, I. 30
 Kant, I. 12, 148
 Kierkegaard, S. 30
 Leibniz, G. W. 12, 146
 Lucretius C. 44, 169
 Magni, V. 58
 Mácha, K. H. 31
 Machula, T. 83
 Malcolm, N. 12
 Malebranche, N. 58
 Mally, E. 80
 Marvan, T. 76
 Materna, P. 84
 Mauriac, F. 28
 Meinong, A. 80
 Michotte, A. 116
 Němcová, B. 36nn
 Novák, L. 83
 Novotný, D. 79
 Parsons, T. 80
 Pascal, B. 39
 Patočka, J. 35, 40
 Plantinga, A. 12
 Pujmanová, M. 28
 Quine, W. V. 75
 Rahner, K. 55nn
 Rowe, W. 13
 Russell, B. 84nn, 143
 Ryle, G. 144
 Říha, K. 55
 Schleiermacher, F. 12
 Sousedík, S. 113, 160
 Swinburne, R. 12nn, 134
 Šalda, F. X. 36
 Tichý, P. 85
 Vlasáková, M. 76
 Voltaire 39nn
 Warren, A. 91
 Wellek, R. 91
 Zalta, E. 80
 Zdziechowski, M. 35
 Zeleňák, E. 116
 Zeyer, J. 45

VĚCNÝ REJSTRÍK

Čísla vtištěná tučně označují místa, na nichž jsou uvedeny základní informace o hledaném termínu. Termíny dvou nebo víceslovné jsou řazeny podle slova základního (tedy např. „předmět abstraktní“, nikoli „abstraktní předmět“).

- abstraktní předmět: viz předmět abstraktní
- agnosticismus 41, 43
- akt (= vymezení) **112–115**, 152, 153, 158
- byť 153
- celek 135–139, **139–141**, 144–146, 153 pozn.
- čas dětský 24
- část (= složka) konstitutivní 45, 94, **98–99**, 104, 109, 110
- pravá, nepravá 153
- darwinismus 45
- dokonalost 155
- dospělost 25
- dostupnost kognitivní 97
- důkaz ontologický 151, 154, 155
- existence
- absolutní 78
- abstraktní 69nn, 154
- intencionální, reálná 86nn
- intencionálně-intencionální 96
- intencionálně-reálná 95
- konkrétní 69nn, 154
- relativní 78
- subsistující 153
- vnější, vnitřní 94nn
- explanace 12–14
- fakt 120
- fallacia compositionis 136 pozn.
- fatalismus 130
- horror vacui 30
- hra 23
- ideologie 42
- jsoucno nahodilé 115, 117, 118 pozn., 119, 123–125
- pomyslné 79
- průběžně (kompletně) vymezené 79–90
- reálné 20, 79, 82
- individuum 120, 128, 129
- individuum (= jsoucno) intencionální 79, 86
- kauzalita 115nn
- konkrétní obsah viz obsah konkrétní
- konstituce 98, 104
- konstituce podvojná 104nn, 152
- množina 140nn, 145, 146
- modalita 119
- souhlasné, nesouhlasné 124
- vnitřní, vnější 96nn
- monismus 64, 105
- možnost logická, reálná 121, 123, 163

- naděje-torzo 38, 47
nahodilost
— v hovorové řeči 118nn
— pouze-simultánní 124
— pouze-sukcesivní 124
— relativní 125
— sukcesivní-a-simultánní 122
nepředmětné 57nn, 97
nutnost absolutní (= logická) 123
obsah konkrétní 108nn, 153
omezení 156nn
osud 24
pluralismus 64, 106, 109, 128,
131
popis záklopkový 90
potence (= schopnost pasivní)
112, 114, 116, 117, 133, 152
predikace 91, 99
princip P 86, 87
předmět abstraktní 145
reálný 20
reprezentant 88, 90, 91, 92, 101,
102nn
rozptýlení 27, 39, 61
schopnost viz: potence
mysl 29, 39, 41
subsistující **153**, 154, 155, 158,
159
substance čistá 98
svět 19nn
svoboda 161nn
sylogismus výchozí 127, 149
totožnost intencionálních individuí
97
transcendence 13, 49, 58nn
tvrzení T 136
universum **20**, 50, 63, 102, 125,
161
úzkost 29, 30, 34, 38nn
vášeň 26, 27, 30
věčnost nepravá 24
vlastnost abstraktní 69nn
— analogická 160
— elementární 89
— konkrétní 69nn
— nepřispívající 137, 143
— obsahová 108, 113, 160
— přispívající 137
— vnější 93
— vnitřní 89
výrok existenční negativní 101nn
vztah 89
vztah intencionální 140
vztah kategoriální 109nn
vztah sjednocení 140, 145
vztah transcendentální
111–115, 153, 157, 160
vztah vymezení 112
záklopka 90
zásada S 133,
zásada Z 72, 73, 130
zoufalství 38, 43, 44, 47

STANISLAV SOUSEDÍK
KOSMOLOGICKÝ DŮKAZ
BOŽÍ EXISTENCE
V ŽIVOTĚ A MYŠLENÍ

Edice Moderní myšlení

Dle grafického návrhu edice od Vladimíra Nárožníka
upravil Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2014 jako svou 1234. publikaci

Vydání v této podobě první. AA 9,46. Stran 176

Odpovědný redaktor Martin Žemla

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.

Doporučená cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-433-4